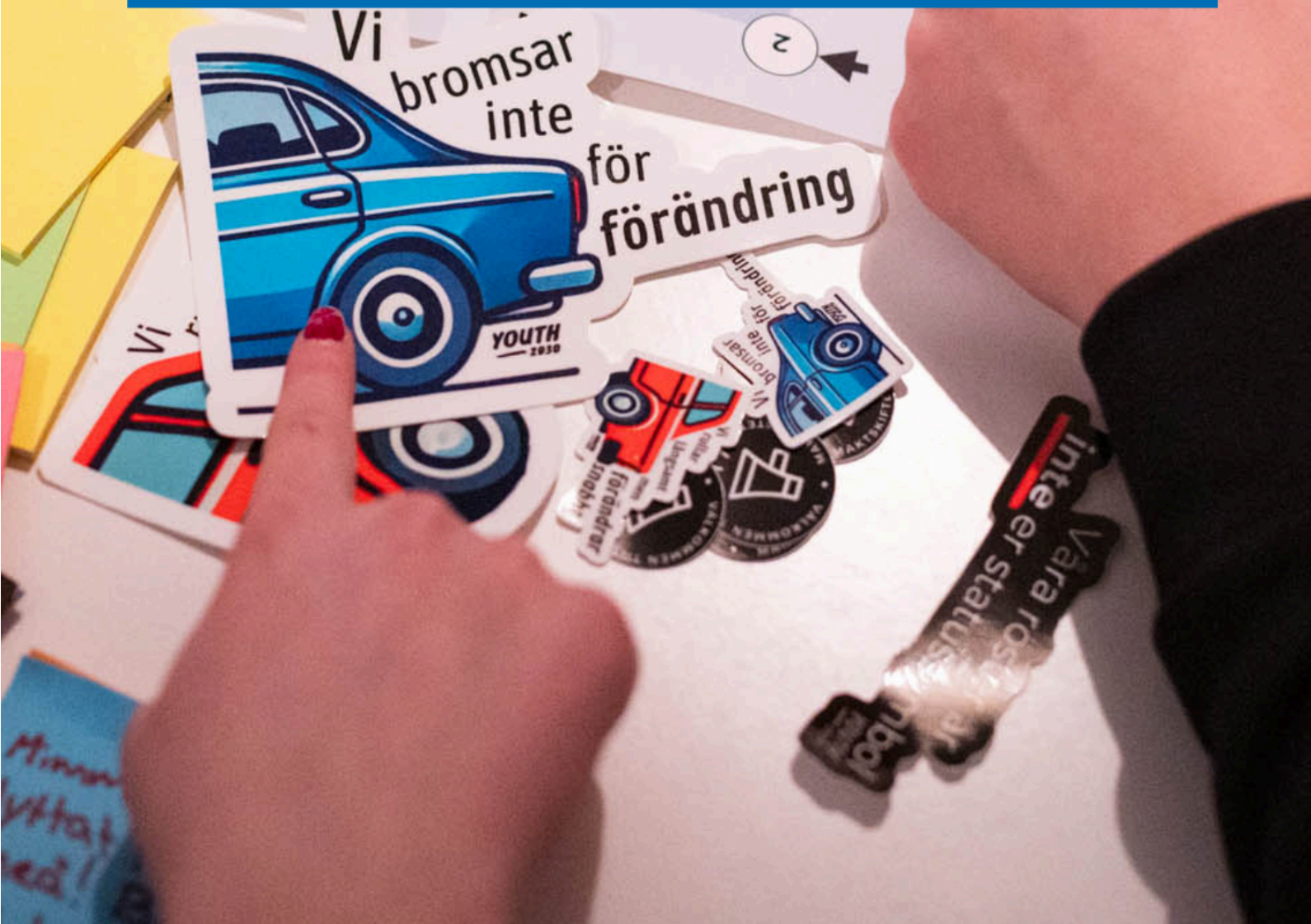

Rättighetsdialoger

Norrbotten

Länsstyrelsen
Västerbotten

**YOUTH
UP NORTH**

Inledning

Unga är inte framtiden – de är en del av samhället här och nu. Enligt det nationella ungdomspolitiska målet ska unga ha makt att forma sina liv och inflytande över samhällsutvecklingen. Trots det visar både forskning och ungas egna erfarenheter att många unga upplever att beslut fattas långt från deras vardag, och att deras perspektiv sällan tas tillvara i frågor som påverkar deras liv.

För att förändra detta krävs mer än ambitioner. Det krävs strukturer där unga ges verkligt utrymme att uttrycka sina erfarenheter, formulera sina perspektiv och bidra till utvecklingen av sina lokalsamhällen.

Mot denna bakgrund har Youth 2030 Movement, i samverkan med Länsstyrelsen Norrbottens län, genomfört rättighetsdialoger med unga i länet. Syftet har varit att stärka ungas ställning som rättighetsbärare och att bidra med kunskap om hur ungas rättigheter och livsvillkor upplevs i praktiken – som ett underlag för ett mer rättighetsbaserat och långsiktigt arbete med ungas delaktighet och inflytande.

Linda Tjälldén
Regionchef Norra Sverige Youth Up North
Youth 2030 Movement

Avsiktsförklaring mellan Youth 2030 Movement och Länsstyrelsen i Norrbottens län

Avsiktsförklaringen mellan Youth 2030 Movement och Länsstyrelsen i Norrbottens län syftar till att stärka ungas delaktighet i demokratin och bidra till ett mer systematiskt och långsiktigt arbete med ungas inflytande i länet. Samverkan utgår från en gemensam ambition att ta tillvara ungas perspektiv och erfarenheter som en resurs i samhällsutvecklingen, särskilt i landsbygdsområden.

Målet med samverkan är att skapa strukturer för kunskapsutbyte och gemensamt lärande, där erfarenheter och resultat från Youth Up North kan spridas och användas i Länsstyrelsens och andra aktörers arbete. Genom dialoger med unga och kontinuerlig samverkan ska samarbetet bidra till ökad kunskap om ungas livsvillkor, identifiera utvecklingsbehov och stärka förutsättningarna för att integrera ungas perspektiv i offentliga beslutsprocesser.

Avsiktsförklaringen utgör därmed en grund för att säkerställa att de metoder, lärdomar och erfarenheter som utvecklas inom Youth Up North kan bidra till långsiktig samhällsutveckling och fortsatt arbete med ungas delaktighet på lokal och regional nivå.

Bakgrund

Youth 2030 Movement är en ideell förening som arbetar nationellt för att stärka ungas inflytande i alla delar av det svenska samhället. Vårt arbete tar sin utgångspunkt i den statliga ungdomspolitik, där staten slår fast att unga mellan 13 och 25 år ska ha makt att forma sina liv och ges reella möjligheter till inflytande över samhällsutvecklingen. Unga beskrivs där som en rättighetsbärande grupp och som en central resurs för ett demokratiskt, hållbart och jämlikt samhälle.

Youth Up North

Inom ramen för detta arbete driver Youth 2030 Movement satsningen Youth Up North, en flerårig insats med fokus på att stärka ungas delaktighet och inflytande i landsbygdskommuner i norra Sverige. Satsningen genomförs i samverkan med kommuner och regionala aktörer och syftar till att bygga långsiktiga strukturer för ungas inflytande samt att konkretisera ett rättighetsbaserat arbetssätt i lokal och regional utveckling.

Samtidigt visar både forskning och ungas egna erfarenheter att detta mål inte alltid förverkligas i praktiken. Många unga upplever att beslut fattas långt från deras vardag och att deras perspektiv sällan får genomslag i frågor som rör utbildning, mobilitet, arbete och fritid – särskilt i landsbygds- och inlandskommuner där strukturella och ekonomiska förutsättningar skiljer sig från större orter.

Samtidigt visar nationella uppföljningar att ungas upplevelse av inflytande är begränsad. Endast 12 procent av unga uppger att de upplever att de kan påverka beslut i sin kommun.¹ Vidare uppger bara 40 procent av unga att de tror att de som bestämmer lyssnar och bryr sig om människors förslag och åsikter, och unga upplever i lägre utsträckning än vuxna att de har goda möjligheter att föra fram sina egna åsikter.²

Skillnader framträder även mellan stad och landsbygd. Unga på landsbygden uppger i lägre grad social inkludering,³ har lägre politiskt intresse,⁴ och uttrycker större misstro mot politiker.⁵ Samtidigt visar tidigare uppföljningar att endast hälften av landets kommuner för dialog med unga i beslut som särskilt rör unga.⁶

Mot denna bakgrund har Youth 2030 Movement, i samarbete med Länsstyrelsen Norrbotten län, genomfört rättighetsdialoger i **Kiruna, Haparanda** och **Övertorneå** under 2025 och 2026.

¹ (MUCF, Ung idag)

² (MUCF, Ung idag 2024:2)

³ (MUCF, Fokus 18)

⁴ (MUCF, Fokus 21)

⁵ (Göteborgs Universitet)

⁶ (MUCF, Fokus 19)

Syftet med rättighetsdialogerna har varit att skapa strukturerade forum där barn och unga ges möjlighet att beskriva hur deras rättigheter upplevs i praktiken, stärka deras kunskap om sin roll som rättighetsbärare och synliggöra hur rättigheter omsätts eller brister i deras vardag.

Genom dialogerna kompletteras befintlig statistik med kvalitativa perspektiv från ungas egna erfarenheter. Samtidigt skapas ett konkret underlag för kommuner och länsstyrelser att utveckla ett mer systematiskt och långsiktigt rättighetsbaserat arbete.

Metoden fungerar därmed både kunskapshöjande för deltagande unga och som ett verktyg för kvalitativ datainsamling och utvecklingsstöd för berörda aktörer.

Metod

Metoden är en vidareutveckling av rättighetsdialogerna som länsstyrelserna i Norrbotten och Västerbotten genomför med organisationer inom det civila samhället. Syftet är att stärka ungas ställning som rättighetsbärare och bidra till ett mer rättighetsbaserat arbetssätt i kommuner och regioner. Metoden utgår från barnkonventionen och principen att unga inte enbart är mottagare av insatser, utan aktörer med rätt att uttrycka sina erfarenheter och påverka frågor som rör deras liv.

Dialogerna genomförs som strukturerade workshops i ungas egna miljöer, exempelvis i skolor eller på fritidsgårdar. Syftet är att skapa ett tryggt sammanhang där unga får reflektera över sina rättigheter i relation till sin vardag, identifiera hinder och formulera förslag till förändring.

Upplägget kombinerar kortare kunskapshöjande moment med dialogbaserade övningar, såsom värderingsövningar, samtal i mindre grupper och gemensamma prioriteringar. Genom dessa moment får unga möjlighet att sätta ord på sina erfarenheter, beskriva nuläget och lyfta utvecklingsbehov.

Metoden bygger på en maktmedveten och deltagarbaserad ansats där ungas perspektiv utgör utgångspunkt för dialogen. Resultaten dokumenteras och sammanställs som kvalitativt underlag till kommuner och länsstyrelser, med syfte att bidra till ökad kunskap om ungas livsvillkor och stärka det långsiktiga arbetet med ungas rättigheter och inflytande.

Rättighetsdialogerna fungerar därmed både som en demokratistärkande insats för deltagande unga och som ett konkret verktyg för att utveckla ett mer rättighetsbaserat arbetssätt i offentlig verksamhet.

Resultat

Genomförande och deltagare

I **Kiruna** genomfördes rättighetsdialoger med totalt 40 elever från årskurs 6–9, fördelade på två grupper (årskurs 6–7 respektive årskurs 8–9). Samtliga deltagare var bosatta i Kiruna kommun. Uppgifter om könsfördelning och övrig demografi har inte dokumenterats.

I **Haparanda** genomfördes en rättighetsdialog med 10 ungdomar i högstadie- och gymnasieålder. Samtliga deltagare var bosatta i Haparanda kommun. Uppgifter om könsfördelning och övrig demografi har inte dokumenterats.

I **Övertorneå** genomfördes en rättighetsdialog med totalt 13 ungdomar. Deltagarna var födda mellan 2006 och 2010. Gruppen bestod av 5 pojkar och 3 flickor. Samtliga deltagare var bosatta i Övertorneå kommun.

Delaktighet och bemötande

Frågan om att bli lyssnad på väckte tydliga och ibland skilda upplevelser mellan kommunerna. I Kiruna uppgav majoriteten att vuxna "ibland" lyssnar, medan endast ett fåtal upplever att de alltid blir lyssnade på. Flera beskrev att föräldrar upplevs som mer lyhörda än lärare eller andra vuxna i samhället.

I Haparanda framkom en mer uttalad kritik. Majoriteten uppgav att vuxna sällan lyssnar, och några uttryckte att deras synpunkter inte tas på allvar. En deltagare formulerade det som: *"Vuxna måste på riktigt lyssna och inte bara prata på."*

I Övertorneå uppgav flera att de ofta eller alltid blir lyssnade på, men diskussionerna visade samtidigt en frustration över att ungas förslag inte alltid leder till konkret förändring. Exempelvis lyfts elevrådsarbete där förslag tagit flera år att genomföra.

Sammantaget visar dialogerna att delaktighet inte enbart handlar om att få uttrycka sin åsikt, utan om upplevelsen av genomslag och återkoppling.

Skola och utbildning

I samtliga kommuner upplevde en majoritet att skolan fungerar "ganska bra", men med återkommande synpunkter på resurser och bemötande.

I Kiruna lyftes lärarbrist och relationellt bemötande som centrala frågor. Flera elever uttryckte att vuxna ibland lyssnar men saknar möjlighet eller resurser att ge det stöd som behövs.

I Haparanda uttryckte majoriteten att skolan uppfyller rätten till utbildning "ganska bra", men det förekom kritik mot enskilda lärare och upplevelser av

bristande rättvisa. En elev beskrev "att vissa lärare *väljer favoriter*", vilket kan påverka trygghet och motivation. Det finns också upplevelser kopplat till elevråden och möjligheten att vara delaktig.

"alla får inte vara med i elevrådet" ungdom i Haparanda

I Övertorneå framkom både positiva och kritiska perspektiv. Mindre skolor upplevdes ge bättre möjlighet till stöd, samtidigt som det uttrycktes oro över brist på behöriga lärare och hög läraromsättning.

Utbildning framträdde som en central rättighet där kvalitet, bemötande och tillgång till stöd är avgörande för upplevelsen av jämlikhet.

Fritid och mötesplatser

Fritidsutbudets tillgänglighet varierar tydligt mellan kommunerna och mellan åldersgrupperna.

I Kiruna upplevde yngre elever fritidsaktiviteter som relativt tillgängliga, medan äldre ungdomar i högre grad uppgav att utbudet är begränsat. Flera uttryckte en önskan om fler mötesplatser och större variation i aktiviteter.

I Haparanda varierade tillgängligheten beroende på boendeform. Ungdomar bosatta i tätorten upplevde att det är lätt att delta i aktiviteter, medan de som bor utanför beskrev svårigheter kopplade till transport. En deltagare uttryckte: "*Jag bor ute i skogen, det finns absolut inget*".

I Övertorneå beskrev flera att det finns aktiviteter, men att utbudet är begränsat och inte alltid matchar olika intressen. Fritidskortet lyftes som positivt, men variationen i aktiviteter upplevdes som liten.

Transportmöjligheter och avstånd framstår som avgörande faktorer för faktisk tillgång till fritid.

Trygghet

Tryggheten i vardagen upplevs genomgående som hög i samtliga kommuner.

I Kiruna (Vittangi) uttryckte en övervägande majoritet att de känner sig mycket trygga. Tryggheten kopplades till ortens litenhet och sociala sammanhållning. En elev beskrev det som att "*alla känner alla*", vilket både skapar trygghet och tydlig social överblick.

Liknande mönster framkom i Övertorneå, där flera betonade att det är lugnt och att det sällan förekommer allvarlig kriminalitet. I Haparanda uppgav majoriteten att de känner sig trygga, även om vissa nämnde otrygghet i mörker eller i vissa situationer.

Tryggheten framstår som en tydlig styrka i de mindre orterna, särskilt kopplad till närhet och social sammanhållning.

Hälsa och vård

Frågan om tillgång till vård väckte mer varierade upplevelser.

I Kiruna och Vittangi uttrycktes oro över långa avstånd och väntetider, särskilt gällande psykisk hälsa och specialiserad vård. Vissa beskrev att vårdbesök innebär långa resor och att det kan påverka skoldagen.

I Övertorneå uppgav majoriteten att de har möjlighet att söka vård, men att tillgängligheten kan förbättras. I Haparanda upplevdes vården generellt som tillgänglig, även om vissa nämnde svårigheter att få tid.

Vårdfrågan framstår därmed som mer påtaglig i större geografiska kommuner med långa avstånd till central service.

Analys

Sammanställningen visar att ungas livsvillkor i Norrbotten formas i ett tydligt samspel mellan lokala sammanhang och geografiska strukturer. I samtliga kommuner framträder en stark upplevelse av trygghet kopplad till ortens litenhet, närhet och sociala sammanhållning. Den lokala tryggheten utgör en tydlig styrka och en viktig del av ungas identitet. Samtidigt innebär denna närhet att sociala strukturer blir mer synliga och ibland svårare att påverka, vilket kan påverka upplevelsen av inkludering och handlingsutrymme.

Ett genomgående tema i dialogerna är frågan om delaktighet och genomslag. Unga beskriver att de i viss utsträckning får möjlighet att uttrycka sina åsikter, men att det ofta saknas tydlighet kring hur synpunkter tas vidare och vilka konsekvenser de får. Skillnaden mellan att bli lyssnad på och att få genomslag framträder som centralt. Detta pekar på ett strukturellt glapp mellan dialog och beslutsprocesser, där inflytande riskerar att upplevas som symboliskt om återkoppling och ansvarsfördelning är otydliga. Delaktighet framstår därmed som en fråga om systematik och uppföljning, snarare än enbart tillgång till samtalsforum.

Geografiska avstånd och transportmöjligheter utgör en avgörande dimension för hur rättigheter realiserar i praktiken. I kommuner med stora geografiska ytor blir mobilitet en förutsättning för tillgång till fritidsaktiviteter, mötesplatser och vård. Rättigheter som formellt sett är lika för alla får därmed olika praktiska räckvidd beroende på bostadsort och tillgång till transport. Likvärdighet blir i detta sammanhang beroende av mobilitet och resurser, vilket synliggör hur regionala strukturer påverkar vardagsvillkoren för unga.

Ålderskillnader framträder särskilt tydligt i materialet. Yngre elever upplever i större utsträckning att fritidsutbud och stöd fungerar relativt väl, medan äldre ungdomar i högre grad uttrycker att möjligheterna minskar med stigande ålder. Övergången till högstadium och gymnasieålder innebär ökade behov av självständighet, mötesplatser och anpassade aktiviteter. I mindre kommuner kan dessa behov vara svårare att tillgodose, vilket påverkar upplevelsen av delaktighet och framtidstro.

Tillgång till vård och stöd är ytterligare ett område där geografiska strukturer får konkret betydelse. I kommuner med långa avstånd beskrivs vårdbesök som tidskrävande och ibland svåra att genomföra, särskilt inom psykisk hälsa. Detta innebär att rätten till vård inte enbart handlar om tillgång till kompetens, utan om geografisk närhet och systemets förmåga att vara tillgängligt i glesa strukturer.

Sammantaget visar rättighetsdialogerna att Norrbottens mindre och glesbefolkade kommuner präglas av en stark lokal trygghet och sammanhållning, men att strukturella faktorer såsom avstånd, mobilitet och organisatoriska processer påverkar hur rättigheter omsätts i praktiken. För att stärka ungas jämlika livsvillkor krävs därför inte enbart dialog, utan även långsiktiga strukturer för återkoppling, tillgänglighet och systematisk uppföljning.

Slutsatser

Genom dialogtillfällena har vi tydligt märkt att ungas roll som rättighetsbärare har stärkts, vi som organisation har också blivit stärkta genom dialogerna i att möta unga utifrån ett rättighetsperspektiv. Genom arbetet har Youth Up North stärkts och vi har genom dialogerna och framtagandet av underlagen kunnat sprida vidare metoderna som har arbetats fram. Metoderna är nu en del av det metodbibliotek som tillgängliggjorts för alla projekt i föreningen.

Rättighetsdialogerna i Norrbotten visar att unga i mindre och glesbefolkade kommuner ofta upplever en stark lokal trygghet och tillhörighet, men att deras livsvillkor samtidigt påverkas av strukturella faktorer som avstånd, resursfördelning och organisatoriska processer. Tryggheten i det lokala sammanhanget är en tydlig styrka, men den kompenserar inte fullt ut för begränsningar i tillgång till service, aktiviteter och inflytandestrukturer.

Delaktighet framstår som en central utvecklingsfråga. Unga uttrycker en vilja att bidra och delta, men upplever att det krävs tydligare återkoppling och mer synliga resultat för att inflytande ska kännas meningsfullt. Strukturer för dialog behöver därför kombineras med systematisk uppföljning och ansvarsfördelning.

Geografiska och demografiska förutsättningar innebär att rättigheter får olika praktisk räckvidd inom länet. Tillgång till fritid, vård och mötesplatser är i flera fall beroende av transportmöjligheter och närhet till centralorter. För att stärka

jämlika livsvillkor krävs därmed ett fortsatt fokus på tillgänglighet och långsiktig strukturutveckling.

Sammantaget ger dialogerna en fördjupad bild av hur ungas rättigheter upplevs i praktiken i Norrbotten. De synliggör både lokala styrkor och strukturella utmaningar, och utgör ett viktigt underlag för fortsatt arbete med social hållbarhet och rättighetsbaserad utveckling i länet.